

УДК 159.923.2

Михайло Скринник,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії
Національного Лісотехнічного університету України (м. Львів)

ВИТОКИ ПРАУКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ВИМІРІ ЦЕНТРОВАНОСТІ ЕТНІЧНОГО БУТТЯ (VIII–XII СТ.)

Скринник Михаїл. Истоки праукраинской идентичности в измерении центрированности этнического бытия (VIII–XII в.)

Проанализирован вопрос целостности, центрированности бытия славянской общности и идентичности Киевской земли в период VIII–XII ст. Обосновывается вывод, что бытие общности Руской (Киевской) земли в указанный период было децентрированным в двух плоскостях: социально-культурной и политической.

Ключевые слова: славянская идентичность, Русь, русская идентичность, центрированность бытия, территория, социальная структура, этнос, этноязыковая пестрота, племенное самосознание.

Історичне становлення українського етносу, як процес трансформації та структуралізації людності земель України в соціально-культурний організм відбувалося протягом доволі тривалого історичного періоду. У ньому традиційно прийнято виокремлювати два історично проміжні етапи: *слов'янську* та *руську* ідентичність, що насамперед націлює на з'ясування семантично змістових характеристик термінів «слов'яни» та «руси» (русичі) і походження цих назв.

На сьогодні маємо велику кількість праць вітчизняних і зарубіжних істориків, археологів, етнологів, мовознавців у дослідженні походження слов'янських племен і походження назв «слов'яни» і «руси». Це відомі вітчизняні та зарубіжні автори: В. Абасв, М. Артамонов, В. Баран, М. Брайчевський, Л. Вой-

тович, Л. Залізник, Л. Нідерле, Р. Козак, О. Комар, О. Прицак, Б. Рибаків, В. Седов, В. Терпиловський, В. Топоров, О. Трубачов, В. Хвойка та ін.

Цінне, на наш підхід, методологічне значення в дослідженні праукраїнського етносу має праця Е. Сміта «Національна ідентичність», у якій обстоюється теза, що основу нації становить «*етнічне ядро*», а також твердження, що необхідним атрибутом етнічної ідентичності є міф про походження і святість території. Також вельми важливими у з'ясуванні змісту слов'янської та руської ідентичності є дослідження давніх етномовних контактів наддніпрянських і надністерських слов'ян, здійснене мовознавцями різних країн і опрацьоване українським дослідником К. Тищенком у книзі «Мовні контакти: свідки формування українців» (2006).

Природно, що специфіка історичної доби не дозволяє застосувати до її дослідження погляди на ідентичність доби постмодерну, властиві таким представникам сучасної раціоналістичної філософії, як Ю. Габермас, П. Рікер, Ж. Дерида, Ж. Ліотар та ін., які в умовах кризи особи та персональної ідентичності говорять про зміну сутнісних характеристик особи залежно від життєвих ситуацій і дискурсивних практик. Така позиція, що виключає наявність незмінного стрижня ідентичності людини, на нашу думку, неефективна для розгляду досліджуваного нами періоду.

У підході до філософського виміру ідентичності, спираючись на фактологічний матеріал уже названих дослідників, ми відштовхуємося від твердження, що будь-який структурно сформований соціум виявляє себе через *цілість власного буття*. Ч. Тейлор у роботі «Секулярна доба» наголошує на давньогрецькому розумінні космосу як цілості буття: «Русійна сила добра йде не лише від форми, яку ми втілюємо собою, а й від усього цілого, впорядкованого Формою Блага»¹. Кожне цілісне буття ми називаємо *центрованим*, якщо воно скрізь у всіх своїх проявах є собою і стверджує власну цілість, як, наприклад, буття Абсолютної ідеї у філософії Гегеля, Бог у філософії Спінози, тотожність мінімуму і максимуму в Д. Бруно та Н. Кузанського, монади в Г. Ляйбніца тощо. Центрованість буття Абсолютної ідеї в Гегеля дорівнює її самототожності, так само Бог, за Спінозою, виявляючись у модусах, завжди постає *центром* у кожному з них, позаяк стверджує цим власне буття. Так само і центрованість буття соціуму, чи буття індивіда, тотожна ідентичності кожного з них.

Найпершою загальновідомою характеристикою цілості етносу є самоусвідомлення індивідів через поняття «МИ»,

¹ Тейлор Чарльз. Секулярна доба. Книга перша. / Пер. з англ. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. — 664 с. — С. 214.

причому це «ми» поєднане міфологічно, територіально й функціонально, що виражено в мові, трудовому етосі, формі врядування, господарювання, віруваннях. Буття індивіда вплетене в «ми» настільки, що буття «ми» постає центром кожного етнофора зокрема. Буття племінного суспільства як етносу становить стійку сукупність міжіндивідуальних, природно-соціальних зв'язків у системі «природа — індивід — етнос».

Історично усталилося, що домінантною ознакою у само-назві, скажімо, таких слов'янських субетносів, як поляни, бужани, сіверяни, деревляни стала ознака територіальна, і це нібито вказує на життєву вплетеність кожного з етноплемінних союзів у навколишнє середовище, територію розселення. Проте, з позиції історичного мовознавства, науковці зробили висновок, що «пояснене літописцем на рівні знань XI ст. походження назв племен являє собою — при всій повазі до нього — не більше, ніж наївну «народну етимологію», хоч ніколи не бракувало бажаючих підвести під неї осучаснений наукоподібний фундамент... Так само «не витримала тиску мовних фактів до краю спрощена (і настільки ж політизована) теорія «праслов'янського мовного моноліту», який нібито з часом розколювався на щораз менші, але також монолітні «групові прамови»². Російський учений О. Трубачов у праці «Етногенез та культура ранніх слов'ян» зазначає: «Малі розміри праслов'янської території, як і **первісна бездіалектність праслов'янських мов — це не доведені істини, а упереджені ідеї**. У науці накопичено великий матеріал, що свідчить про інше. Індоевропеїстика давно бере до уваги діалектні відмінності всередині первісного ареалу (В. Порціг)... Звідусіль вказують на те, що мова є інтеграція (В. Пізані), що слов'янський мовний тип — результат консолідації (В. Полак), що доречно говорити про полікомпонентність кожної мови (Г. Золта)³. Зі сказаного напрошується висновок щодо проблематичності *цілості буття* слов'янського племені. Адже уже названі та інші етноси, що заселяли територію України, входять до групи з п'ятнадцяти індоевропейських народів Східної і Центральної Європи, які говорять близькими мовами й дістали назву «слов'яни». Щодо походження терміна, то існує ще від П. Шафарика народно-етимологічна традиція «зближення назви *слов'яни* і апелятива *слово*» як «ті, що зрозуміло говорять»⁴. Проте, на думку дослідників, такий підхід є спрощенням. Так, уже Б. Рибаків «першим у терміні *словене* по-

² Тищенко К. Мовні контакти: свідки формування українців. — К.: Аквілон-Плюс, 2006. — 416 с. — С. 369 — 370.

³ Трубачев О. Н. Этногенез и культура ранних славян. — М., 2003. — С. 16. / Цит. за: Тищенко К. Мовні контакти: свідки формування українців. — С. 371.

⁴ Там само. — С. 305.

бачив, складне слово, сформоване з двох частин...». А вже на основі аналізу першоджерел етноніма *словени* К. Тищенко називає його джерелом «сполучення двох кельтських слів — slo(g) + gwen». Значення цієї сполуки можна було б подати, вважає учений, як «сили/ сила/ заgonи/ слуги/ населення/ люди венетів»⁵. Отже «слов'яни» — це *не самоназва*, а узагальнюючий термін для цілого грона народів, бо жодного етносу чи територіального або мовного моноліту зі самоназвою «слов'яни» історичною наукою не встановлено. Відповідно й термін «слов'янська самосвідомість» у значенні «ідентичність» не застосовний до часу формування «руської ідентичності», бо є конструктом кінця XVIII ст. і виникає з появою концепції панславізму. Слова автора «Повісти врем'яних літ»: «слов'яни, які сиділи по Дунаю...», свідчать хіба про достатню на той час поширеність у писемних джерелах терміна «слов'яни» як узагальнюючої назви.

Є певний резон зауважити, що назвою «слов'яни» послуговується і «Велесова книга» (тут не йдеться про автентичність чи неавтентичність тексту Книги): «Повернувся Бугомир / у степи свої і привів / трьох мужів дочкам. / Од них три роди пішли, / що були слов'янами. / Од них походять деревляни, / кривичі і поляни. / Бо перша дочка Бугомирова / мала ім'я Древа, а друга — Скрева, а третя — Полева». Друга легенда: «І рушили всі / і троє синів Орієвих: / Кий, Пашек і Горовато, / звідки і три славні / племена виникли»⁶.

Цей фрагмент дозволяє повернутися до інтерпретації ідентичності Е. Смітом і говорить про те, що по-перше, пояснення походження етносів на основі подібної легенди зустрічається у багатьох народів. По-друге, сам факт наявності міфу як про походження, так і про славних прасурів князів, згідно зі Смітом, є атрибутом високої самосвідомості етносу, який «Велесова книга» називає «руським»: «Давно були на Русі хозари, / зараз варяги; ми ж русичі, аж ніяк не варяги...» І обирали князів із отців, / і ті були од Овсяної до Овсяної... Так жили сто і п'ятдесят літ, творивши прю велику / всяк день / з гунами і з готами»⁷. У фрагменті йдеться про доварязьку общинну соціальну організацію Київської (Руської) землі.

Спробуємо з'ясувати цілість буття Руської (Київської) землі від часів князювання Олега, ядром якої було плем'я полян. Соціальна структура полян цього періоду включала общинний і княжо-дружинний елемент, з домінуванням

⁵ Тищенко К. Мовні контакти: свідки формування українців. — С. 381.

⁶ Велесова книга — Волховник / пер., укл. та комент. Г. Лозко / Лозко Г. С. — Вінниця: КОНТИНЕНТ — ПРИМ, 2007. — 516 с. — Д. — 9 а. — С. 183; Д. — 4 г. — С. 121.

⁷ Велесова книга. — Волховник. Д. — 4 г. — С. 123; Д. — 6 б. — С. — 131.

останнього. М. Грушевський під общиною розуміє соціальну самоврядну групу в формі сільської громади, міського, земського округу. Проте невідомо, говорить історик, «чи об'єднувалися ці округи в спільний племінний союз з федеративною організацією». Виходячи з невеликих розмірів полянської території, та близькості земських центрів один до одного, Грушевський припускає існування «племінної єдності і солідарності», існування ж політичної єдності з'являється вже «після появи дружинного елемента»⁸, який, на погляд Грушевського, постає у період завоювання полян хозарами, що настало близько половини VIII ст.

Факт усвідомлення племінної єдності й солідарності та етнічно-політичної ідентичності в цей історичний період очевидно є характерним і для решти племен української землі. Так, згідно з Грушевським, у деревлян міста були общинними центрами областей. «На чолі племені стояв князь або, що ймовірно, кілька князів одночасно, на чолі окремих земських округів; князі ці, певно, не користувалися особливими преференціями: в політичних справах вони відтіснені общиною і її речниками — «луччими мужами»; існування дружини в літопису не помітне»⁹. Саме завдяки своїй *етнічній самосвідомості* деревляни вели певний час активний спротив князям Руської (полянської) землі.

Очевидно, що й кожний із названих літописцем племен-етносів, усвідомлював себе, згідно з власною общиною, земським округом чи етно-племінною назвою, а не через збірну назву «слов'яни» чи навіть «руси». Щодо питання слов'янської ідентичності, то тут краще підходить зі взаємопов'язаності одиничного й загального. Де одиничне (плем'я-етнос) є конкретним самодостатнім, а отже *центрованим* своєрідно неповторним буттям, тоді як загальне (слов'яни) вказує на близькі риси існування в бутті кожного з групи племен-етносів.

Виходячи з уже окресленого буття племен-етносів, *етнос* можна визначити як історично, територіально й мовно сформовану та внутрішньо структуровану спільноту зі власною назвою, стійкими внутрішньо-племінними зв'язками та взаєминами «індивід — спільнота» й своєрідним ставленням до світу, встановленим на основі вірувань, звичаїв, стилю поведінки, способу господарювання, адміністрування. Етнос політично може бути виражений також інститутом держави, проте лише на певному історичному щаблі він постає нацією.

⁸Грушевський М. С. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя. — К.: Наукова думка, 1991. — 560 с. — (Пам'ятки історичної думки України). — С. 290.

⁹Там само. — С. 293.

Для об'єктивності в підході до цілості буття праукраїнської людності варто проаналізувати її центрованість в аспекті впливів різних народів на спосіб життя, господарювання, побут, мову, духовне життя, яких вона зазнавала постійно і які виявили себе в період виходу на історичну арену слов'янських племінних структур. Очевидно, зазначає О. Трубачов, «слід рахуватися... з фактом співіснування різних етносів навіть усередині [праслов'янського] ареалу, як і в цілому — зі змішаним характером заселення давньої Європи далі — з несталістю етнічних меж і проникністю праслов'янської території. Згадаймо повчальний приклад проходу угорців у XI ст. крізь східнослов'янські землі вже в епоху Київської держави. Окремішність етносу не виключала його дисперсності (розпорошеності), а для давньої пори просто обов'язково передбачала її»¹⁰. У силу постійних переміщень та інвазій, праслов'янські племена ставали одним із елементів буття інших народів, тобто, замість центрованого, мали фрагментоване буття, бо були інтегровані в буття інших етносів. Як стверджує К. Тищенко, покликаючись на О. Трубачова, «першою ознакою первісної етномовної строкатості носіїв слов'янських міграцій... є лексичні ізоглоси, що в масі виглядають як польсько-болгарські, сербохорватсько-українські, полабсько-російські відповідності. Ці відповідності є «неймовірно мозаїчними і утруднюють відновлення давньої діалектної картини, що передувала мовному нівелюванню нових етномовних слов'янських конгломератів...»¹¹.

Перебуваючи історично тривалий час у строкатому різноплемінному ареалі, слов'янські племена волею чи неволею прилучалося до іншого способу життя, внаслідок чого відбувалися соціокультурні запозичення у вигляді елементів мови, артефактів (напр., стрій одягу, елементи землеробського реманенту, житла тощо), зовнішнього вигляду (напр., у чоловіків гоління бороди, відпускання вусів), обряду, культу землі, поклоніння Сонцю, особливостей сприйняття світу, які з часом ставали рисами українського народного життя та світогляду.

Культурні запозичення від інших народів можна бачити в багатьох сферах життєвого світу українців. Так, чоловічий національний стрій явно має близькість з костюмами Сходу: Це і «широкі *штани-шаровари*», що «поширилися на Арабському Сході в чоловічих костюмах», пояси¹²: в княжі часи серед чоловіцтва мав місце обрядовий пояс — науз. Кирило Туровський (XII ст.) зазначає: «Согреших, наузи в'язах на себе і к вол-

¹⁰ Трубачев О. Н. Этногенез и культура ранних славян. — М., 2003. — С. 15 // Цит. за: Тищенко К. Мовні контакти: свідки формування українців. — С. 370.

¹¹ Тищенко К. Мовні контакти: свідки формування українців. — С. 370.

¹² Електронний ресурс: <http://swordmaster.org/2010/09/29/kostyumi-arabskogo-shodu-vii-xvi-st.html>

хвам, к чародеям ходих...»¹³, що вказує на тривкість традиційно-язичницьких вірувань.

Культурний вплив різних народів на формування майбутнього українського етносу залишив слід у ряді спільних для української та мов інших народів слів, які використовуються у різних сферах життєдіяльності. Так, дослідник Л. Войтович наводить низку українських слів і відповідників до них готської мови: «plug — плуг; mekó — меч; hilm — гелм, шолом; skatt — скот, худоба; hlaifs — хліб; szklo — шкло, скло; chlew — хлів; chyž — хижа, дім; kniedz — князь; misa — миска; kupiti — купити; kusiti — коштувати; osl — осел; skut — одяг; smoky — смоковниця, фіги; vino — вино; vinogradz — виноград; gobino — давньоруське урожай, lek — лік, лікарство; liхва — лихва; lst — лєсть, підступ; plk — полк; bardy — бартка, бойовий топирець; buky — літера; koldzdz — колодязь; berg — берг; bor — бор; dlг — довг, борг; gord — город, град; gos — гість; ljud — люд; most — міст; ruda — руда; stlp — стовп; volsti — володіти, від цього слова і волость; та інші»¹⁴. Варто підкреслити, що переважна більшість перелічених термінів є у вжитку сучасних українців. Так само російський дослідник В. Топоров звертає увагу на сферу «слов'яно-іранських мовних і культурних зв'язків» і зазначає, що вона така глибинна, «що всю Slavia з певного погляду можна розуміти як західну провінцію великого іранського культурного кола»¹⁵.

Спільне для народів «іранського культурного кола» індоіранське світобачення виразно виявлене в язичницькому світосприйнятті русичів, стрижнем якого є поклоніння Сонцю і культ вогню. Згідно з дослідником язичницького світосприйняття М. Еліаде, вогонь тут є «вихідною точкою», що визначає логіку наступного творення простору, який сприймається як священний. Вогонь у дохристиянській Русі («огнище», ватра) мав значення як і «вівтар вогню» в освоєнні територій у ведичному ритуалі¹⁶. У «Велесовій книзі», яка виражає особливості язичницького світосприйняття, незалежно від того чи є автентичним її текст, читаємо: «А ті були огнищанами, і кожен мав діру Земну і огнище»¹⁷. Запалення «огнища» як творення священності нового життєвого

¹³ Див: *Залізник Л. Л.* Первісна історія України. — К.: Вища школа, 1999. — 263 с. — С. 143.

¹⁴ *Войтович Л.* Готи на території України: результати досліджень на початок XXI століття // Цит. за: *Залізник Л. Л.* Первісна історія України. — С. 46.

¹⁵ *Топоров В. Н.* Об иранском элементе в русской духовной культуре // Славянский и балканский фольклор. Реконструкция древней славянской духовной культуры. Источники и методы. — М.: Наука, 1989. — С. 22—61. — С. 43.

¹⁶ *Еліаде М.* Священне і мирське // Еліаде М. Мефістофель і андрогін. — К.: Основи, 2001. — С. 7—116. — С. 17.

¹⁷ *Велесова книга* / пер. Б.Яценко // *Хроніка* — 2000: Наш край. — К., 1994. — № 1—2 (3—4). — 404 с. — С. 120.

простору здійснюється (користуючись термінологією одного з дослідників) «...через культурну трансгресію, тобто граничне переступання, що здійснюється в ім'я духовного оновлення і самозбереження»¹⁸. Таким трансфером у язичницькій Русі, що забезпечує перехід профанного в сакральне, й постає вогонь, який, по-перше, за природою космічний, бо є виявом Сварги (неба), по-друге, він водночас і вогонь, і світло, і святість, тобто і духовний і матеріальний водночас. Вогонь уособлює Світовита, Дажбога, Смаргла, Хорса, які є виявом єдиного творця світу і світла — Сварога.

Календар русичів дохристиянської доби був пов'язаний з «астрономічними ритмами небесних світил», уявленнями про священний простір і «був основою всього трудового і ритуального життя»¹⁹. Установлений космічний порядок життя в спільноті сприймався невідворотним, як шлях Хорса (Дажбога)-Сонця.

У Володимировому пантеоні язичницьких богів бог Сонця Хорс і Смаргл суголосні з іранськими, що закономірно, позаяк і там, і там вірування мають одну й ту саму індоєвропейську основу²⁰. Як зауважив Топоров, у «Повісті врем'яних літ» Нестор ставить «Хорса Дажбога» після Перуна, далі йде Стрибог і Смаргл. Причому Хорс і Дажбог сприймаються як єдиний бог у двох назвах. «Ця генетична єдність упродовж довшого часу лишалася прозорою і легко сприймалася всіма, хто перебував у зоні арійсько-слов'янських мовних контактів»²¹. Очевидно, потрібне було не одне століття, щоб язичницьке світосприйняття з культом Сонця-Дажбога могло укорінитися в українців такою мірою, що народна пам'ять зберегла у гаївках славлення Дажбога аж до другої половини ХХ ст.: «Ой ти, соловейку, / Ти ранній пташку, / Ой чого так рано / І з вир'їчка ви-йшов? / Не сам же я вийшов / Дажбог мене вислав / З правої ручейки / Літо відмикати / З лівої ручейки зиму замика-ти...»²².

Таким чином, духовною підвалиною формування праукраїнського етносу в плані його цілості став язичницький світогляд, що насамперед знайшло вираз у пантеїстичному сприйнятті дійсності. Питання ж історичних рамок *єдиного слов'ян-*

¹⁸ Личковах В. Філософія етнокультури. Теоретично-методологічні та естетичні аспекти історії української культури / В.А. Личковах. — К.: ПАРАПАН, 2011. — 196 с. — С. 78.

¹⁹ Лозко Г. Рідна віра // Дивослово: Українська мова й література в навчальних закладах (Київ). — 1996. — Ч. 5-6. — С. 25—28. — С.27.

²⁰ Топоров В. Н. Об иранском элементе в русской духовной культуре. — С. 27.

²¹ Топоров В. Н. Об иранском элементе в русской духовной культуре // Славянский и балканский фольклор. Реконструкция древней славянской духовной культуры. Источники и методы. — 1989. — С. 22—61. — С. 42.

²² Пісні з Волині : [збірник] / [упорядкув. текстів і прим. О. Ф. Ошуркевича]. — К. : Муз. Україна, 1970. — 336 с. — С. 31—32.

ського моноліту та єдиної праслов'янської мови, на наш погляд, існує в площині політики, але не науки.

Стосовно історичних коренів української ідентичності важливими є дослідження етнологів, істориків, мовознавців щодо тих племен-етносів, які в історичному минулому в різні часи заселяли територію України. У цьому ключі цікавим постає питання хто є скифи, чи вони були місцевим народом чи прийшлим. Дискусія вилилася в два підходи. Перший обстоює азійське походження скифів: вони є прибульцями зі сходу, що принесли з глибин Азії вже сформовану культуру²³, другий наполягає на їх автохтонному походженні, його дотримувався ще Геродот (бл. 484–425 рр. до н. е.): скити були корінним населенням Подніпров'я.

Третє століття до н. е. характерне занепадом Скитії і поширенням впливу на території України сарматів. Вперше про них згадує Геродот, який переказав цікаву легенду про походження сарматів від шлюбів молодиків-скифів з амазонками. У ній зокрема йдеться: «Жінки сарматів і їх нащадки, дотримуючись звичаїв своїх матерів-амазонок, їздять кіньми верхи, полюють звірину, беруть участь у війнах із ворогами та вдягаються як чоловіки. Мова сарматів — скитська, за винятком окремих слів і виразів амазонок»²⁴. Тут можна провести аналогію щодо ставлення до жінки як рівні чоловікові у сарматів та українців — у родині вони *по-дружжя*. Саме цей зміст у зрізі взаємин «чоловік — жінка» містить переказана Геродотом легенда. Стереотип поважного ставлення чоловіка до протилежної статі став нормою українського життєвого світу, що досить дотепно обіграно С. Гулаком-Артемівським в опері «Запорожець за Дунаєм».

«Сарматська доба» — це тривалий історичний період на землях України (III ст. до н. е. по IV ст. н. е.), який є цікавим принаймні племенем роксолан, що розселялося на Північному Причорномор'ї, адже назвою «Роксоланія» середньовічні турецькі та європейські документи позначали територію України, а вихідців з неї «роксоланами». У XVI ст. польський поет С. Кльонович пише твір «Роксоланія» (1584 р), де Роксоланією називає Галицьку землю і Київську Русь. Польсько-український гуманіст, автор історико-політичних трактатів Ст. Ожеховський (Оріховський) у листі 1551 р. до папи Юлія III ідентифікує себе як сармат: «Родом я зі скитського племені рутенського народу. В обох випадках також сармат, тому, що Русь, моя вітчизна, лежить у європейській частині Сарматії»²⁵.

²³ Ильинская В. А., Тереножкин А. И. Скифия VII—IV вв. до н. э. — К.: Наукова думка, 1983. — 380 с. — С. 11.

²⁴ Історія України написана у V ст. до нашої ери Геродотом / іпер. Спасько С. К. — К., 2012. — 144 с. — С. 50—51.

²⁵ Цит. за: Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). — К.: КРИТИКА, 2008. — 472 с. — С. 168.

Знаменно, що польська та українська шляхта XVI–XVIII ст. пов'язувала походження своїх народів з войовничими сарматами, що яскраво виразив у кінці XVIII ст. невідомий автор «Історії Русів»: «Предки наші, відомі всьому світові Слов'яни, або Сармати і Руси, об'єднавшись з Литовцями і Поляками по добрій волі і заради обопільної оборони від чужоплемінних, прийшли до них з власною своєю природною землею, зі своїми містами і селами і своїми навіть законами і з усім для життя потрібним»²⁶. (Звернімо увагу як автор твору наголошує, що буття русів історично завжди було *цілісним*, а відтак самодостатнім). Сарматський слід залишився в Україні і в популярному імені Роксолана. Проте немає досліджень, які б вказували на генетичний зв'язок між однойменним сарматським племенем і «Роксоланією» як територією України.

Варто зазначити, що скифо-сарматська концепція походження слов'ян, яка була популярна впродовж XVI–XVIII ст. і підтримана рядом тодішніх європейських учених, обстоює позицію, що слов'яни є автохтонами на теперішній території проживання. Ця концепція стверджувала, що предками слов'ян були скифи й сармати, які прийшли з Передньої Азії і розселилися у південно-східній Європі, а далі просунулися на північ і захід. Ідея — *слов'яни від віків жили на тій самій території* — у видозміненому вигляді присутня у низці підходів і концепцій сучасних авторів: «...можна вважати доведеним, що корінні місцеві мешканці лісостепової зони України, починаючи з рубежу 1 тис. н. е., коли античні автори згадують ведендів-слов'ян на схід від Вісли, пережили всі інвазії і ніколи не були витіснені повністю з місць свого проживання або знищені»²⁷.

Згідно з істориками, з V ст. починається власне слов'янський період історії, для якого по VII ст. характерне масове розселення з регіону Вісли й Одри та взаємозмішування з іншими етносами й подальше формування відрубних етносів і їхніх мов. Як довела сучасна археологія та лінгвістика, «...велике розселення слов'ян у V–VII ст. стало основою їх перерозподілу на східних, західних і південних та започаткувало процеси подальшої диференціації у межах кожної зі згаданих груп»²⁸. Отже, у «VIII–IX ст. не існувало ні східної, ні західної, ні південної слов'янської етнічної спільноти, а були східні, західні та південні слов'янські племена або їх союзи... Пращурами білорусів і росіян було населення, представлене у V–VII ст. Колочинською, Тушемплінською та Іменьківською культурами, яке поступово займало

²⁶ Історія Русів / Пер. І. Драча. — К.: Рад. письменник, 1991. — 318 с. — С. 104.

²⁷ Баран В. Д. Давні слов'яни. — К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1998. — С. 245.

²⁸ Там само. — С. 87.

області із балтським та угро-фінським субстратами»²⁹. Тому поширена за часів Радянського Союзу версія про існування в певному історичному часі якоїсь єдиної східної слов'янської спільності, з котрої виокремилися «три братні народи», насправді виявилася великоімперською ідеологічною конструкцією.

Політична площина ідеї «спільності східних слов'ян» викликає певне занепокоєння у російських науковців: «...якщо історична наука розвиватиметься, зокрема на Україні, в окресленому напрямку й тими самими темпами, як зараз, то в майбутньому поколінні населення України може стати ворожим щодо Росії»³⁰.

У Російській імперії, починаючи з XVIII ст., політичного підтексту набуло також і питання походження назв «Русь» і «руси». Річ у тім, що виникнення цих назв є справді проблемним для історичної науки, як і питання, чи «руси» є ім'ям котрогось зі слов'янських племен, адже «Повість врем'яних літ» не називає слов'янського племені зі схожою назвою, також авторів «Повісті» невідомі й племена, що склали основу формування майбутніх московитів (великоросів). З цього приводу російський історик К. Кавелін у праці «Мысли и заметки о русской истории» (1866 р.) зазначав таке про укладача першого літопису XI ст.: «На диво, що великорусів він зовсім не знає. На схід від західних руських племен, де тепер живуть великоруси, проживають, за літописом, фінські племена... Де ж були тоді великоруси? Про них у переліченні племен, що заселяли теперішню Росію, не згадується й словом... Із його цілковитого мовчання випливає, що в той час ця... гілка руського племені ще не існувала»³¹.

Розглядаючи питання походження та змістового наповнення назв «Русь», «руси», «роси», дослідники поділилися на норманістів та антинорманістів.

Зазначимо, що норманістська концепція була висунута в XVIII ст. у Російській академії наук, зокрема німецьким ученим Г. Ф. Міллером, і підтримана майже всіма російськими істориками XIX ст. У радянський період ця концепція мала місце до 30-х років XX ст.

Існуючі гіпотези про походження назви «роси», як засвідчує історична література, переважно базуються на зв'язку між роксоланами, росомонами (згідно з описом візантійсько-готського історика VI ст. Йордана, — це було плем'я району річки Дон), народом hros, згідно з сирійською хроні-

²⁹ Баран В. Д. Давні слов'яни. — К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1998. — С. 87—88.

³⁰ Седов В. В. Этногенез ранних славян. Заслушано в листопаді 2002 г. на засіданні Президиума РАН: // Вестник Российской Академии Наук. — Том 73. — № 7. — С. 594—605. (2003). — С. 605.

³¹ Цит. за: Залізняк Л. Походження українського народу. Аналіз концепцій // Електронний ресурс: <http://ukrhistor.at.ua/publ/10-1-0-42>

кою Псевдо-Захарії (VI ст.) та росами (це плем'я, буцім, розселялося в причорноморських степах). Схему: «росомони — народ *hros* — роси» вперше запропонував німецький автор Й. Маркварт, який, однак, вважав, що «росомони» є епічною назвою герулів (одне з германських племен)³². Схеми: *росомони* — народ *hros* — *роси* дотримувався і Б. О. Рибаків.

З цього приводу важливо зупинитись на неординарній концепції українського історика, мовознавця, філолога-орієнталіста О. Прицака, де він розглядає термін «русь», не пов'язуючи його з історією населення на теренах України. Вихідні поняття його концепції: «кочівництво», «кочовий пакс», «кочова імперія», «кочовики моря», «вікінги», «варяги» (*Vaeings*), а також такі історичні події, як поява аварської держави й арабське вторгнення.

Так, «кочовий пакс (рах)» — «конфедерація кількох кочових племен» — забезпечував «функціонування міжнародної торгівлі і контроль над торговельними шляхами»³³ на кшталт «кочового паксу» Чингіс Хана.

Поява у вікінзьку добу та устрій держав, що засновували «кочовики моря», була аналогічною до держав, засновуваних «кочовиками степу». Це, власне, основна ідея цієї концепції. О. Прицак відзначає провідну роль професійних міжнародних купців у встановленні миру «на міжнародних торговельних шляхах». Необхідною складовою «кочовиків моря» і річок були оснащені кораблями професіональні бойові дружини. Вони були вправними вояками як на морі, так і на суші.

Від VIII до X ст., зазначає Прицак, існувало «...два типи торговельних поселень у Євразії: на Сході перський *var*, різновид орієнтального міста (яке мало індивідуального власника)». На Заході — «...торгове поселення для мандрівних купців, так зване по-германськи *vik* (по-романськи *portus*)... Границею між тими двома типами, *var* і *vik*, була річка Лаба (Ельба). Як у *віку*, так і у *варі* були місцеві і чужоземні робітники, що служили купцям за охоронців, найманців, мореплавців, помічників тощо, які до деякої міри нагадують пізніших козаків у Східній Європі. На захід від Лаби цих людей називали вікінгами (*вік*); на схід від Лаби вони були відомі як варяги (*вар*)»³⁴. Це були професіонали поза всякою національністю і служили тому, хто більше платить.

Згідно з Прицаком, *найранішою згадкою про Рус (Рус)* є інформація арабського автора IX ст. Ібн Хурдадгбега, який повідомляє, «що тільки дві міжнародні торговельні компанії бу-

³² Комар О. В. Сармати Поросся та «південна» гіпотеза походження Русі // <http://archaeology.kiev.ua/pub/komar2.htm>

³³ Прицак О. Відкіль єсть пішла Руськая земля. Лекція від 24 жовтня 1975 року // Електронний ресурс: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=2798402>

³⁴ Там само.

ли причетні до євразійської торгівлі рабами: жидівська Radhapiya і нежидівська Rus»³⁵.

«Торговельна компанія Родез-Русь» тримала вишколені дружини мореплавців, на чолі яких стояли «скандинавські конунгри». Так, зауважує Пріцак, виникло данське суспільство «кочовиків моря»; «вони й почали діяти як вікінги не пізніше кінця VIII ст.»³⁶. Таким чином «Північно-Східня Європа («Велика Швеція» — Magna Scythia) стала володінням новоактивізованого суспільства Mare Balticum, керованого агентами компанії Рус і харизматичними кланами»³⁷. Тому в період VIII до X ст., зазначає автор, не йдеться про національну шведську культуру, усі народи «суспільства Mare Balticum» були рівноправними членами: «нормани, венди (слов'яни), балти і фіни».

На основі уже сказаного, Пріцак пояснює, чому візантійський імператор Костянтин Багрянородний робить запис назв дніпрових порогів двома мовами: «linguae francae» — слов'янською і «русько»-скандинавською: тому що останньою користувалися представники «культури Mare Balticum на новопосталому дніпровому торговельному шляху в X ст.». Так само дві мови використовувалися на Волзькому шляху «як linguae francae» хорезмська та болгарсько-гунська. Окрім контролю над торговельними шляхами, бойові дружини компанії Rus займалися ремеслом грабунку та добуванням рабів, що було особливо прибутковим.

Виникнення Руського каганату пов'язане, згідно з Пріцаком, з боротьбою кагана хозар за визволення «з-під зверхности майордома (бега) та юдаїзму, який він накинув хозарам». У результаті каган попросив притулку «в оселі компанії Русь біля Ростова». Високий політичний статус кагана, підніс «компанію Русь» «до статусу «імперського» політичного центру»³⁸. Таким чином 839 року постає *Руський каганат*.

В історії каганів Руси Пріцак виділяє таких три періоди: волзький (близько 839–930), наддніпрянський (бл. 980–1036) і київський (1036–1169). Два перших контролювали головні торговельні міжнародні шляхи та займалися збором данини з підлеглих етносів. Тому зрозуміло звідки варязький «Руський каганат» мав потужний морський флот, що дозволило Русі здійснити похід двомастами кораблів на Константинополь 860 року. Італійський хроніст на межі X–XI ст. називає русів народом норманів, а патріарх Фотій називає скитами³⁹, а Нестор — руссю, адже

³⁵ Пріцак О. Відкіль єсть пішла Руськая земля. Лекція від 24 жовтня 1975 року // Електронний ресурс: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=2798402>.

³⁶ Там само.

³⁷ Там само.

³⁸ Пріцак О. Відкіль єсть пішла Руськая земля.

³⁹ Поход руси на Царьград (860) // <http://ru.wikipedia.org/wiki/>

терміном «русь» називали військо Руського каганату під проводом варязького князя, яке включало і норманів, і слов'ян, і балтів й інші етноси.

Знаменно, що грецькі джерела, описуючи зовнішність воїв Константинопольського походу, багатьох з них характеризують безбородими, з довгими вусами і пучком волосся на маківці: «Сі варвари-Руси були хорошого зросту, руські й з сірими очима. Значніші між ними голили бороди й носили довгі вуса; на головах, з довгими оселедцями (чубами) і підголоною чуприною, носили гостроверхі шапки...»⁴⁰. Ця прикметна риса властива й київському князю Святославу. Подібну до козацького «оселедця» зачіску «мали... скандинавські вікінги, руський князь Святослав: «борода оголена, на верхній губі густе і довге волосся, голова зовсім оголена, з одного боку висів чуб, що означало значний рід»⁴¹, кельти Західної Європи⁴², литовський король Ягайло та ін. Не мав бороди і Володимир Великий, а також Ярослав Мудрий (на княжій печатці, що збереглася, він безбородий і з вусами). (Принагідно зазначимо, що на сучасних гривневій і двогривневій банкнотах князям Володимиру та Ярославу з ініціативи колишнього голови Нацбанку України С. Тігіпка були домальовані азійські бороди, буцім задля «історичної справедливості»). Тому задля тієї ж «історичної справедливості» варто вказати, що, згідно з російською дослідницею І. С. Сиромятніковою, «...на старовинних книжкових мініатюрах і фресках зустрічається зачіска, яка нагадує український оселедець. Це довге пасмо волосся, що звисає з одного боку. Можливо, це була зачіска князів»⁴³. На культурні запозичення, що сягають часів Скифії, вказує історик Н. Полонська-Василенко: «Від Скитії маємо знамениті білі штани й сорочку, чоботи, шпичасту козацьку шапку, перначі, сагайдаки, келепи тощо»⁴⁴.

Акцентування на одязі, зовнішності варязького воїна та князя, їхньому вбранні, віруванні, обрядові тощо зроблено нами для того, щоб, проводячи паралелі з українцями пізніших історичних періодів, вказати на тривкість культурних запозичень і трансформовану в традиції історично-культурну тяглість від індоіранців, скито-сарматів, готів, норма-

⁴⁰ Електронний каталог — Князі України-Русі. Укладено на основі «Історії України-Русі» М. Аркаса та «Літопису Руського» / Упорядн. Я. Мельничук, Б. Карабін. — Львів: Край, 1993 // Електронний ресурс: 94.158.144.72/opac/index.php?url=/notices/index/IdNotice:1793/.

⁴¹ Макаруч С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. — Львів: Світ, 1999. — 352 с. — С. 31.

⁴² Залізняк Л. Л. Первісна історія України. — С. 137.

⁴³ Сыромятникова И. С. История прически: учебник для театр. худож.-технич. училищ. — М.: Искусство, 1989. — 234 с. — С. 84.

⁴⁴ Полонська-Василенко Н. Історія України: В 2 т. — К., 1993. — Т. 1 // Електронний ресурс: <http://www.uahistory.kiev.ua/polonska/pv0101.phtml>

нів, слов'янських племен VIII—IX ст. у власне український етнос.

Процес поступового формування «руського етносу» й так званої «руської ідентичності» починається після того, як торговельна компанія «Русь» трансформувалась у Руський каганат. Важливий крок у цьому напрямі робить наприкінці IX ст. новгородський князь-варяг Олег, який поширює свій контроль на слов'янські племена, заволодівши Києвом у 882 році через обман, за версією Нестора, та вбивши Аскольда і Діра — варязьких бояр новгородського князя Рюрика, що княжили в Києві. Відгук про Аскольда містить «Велесова книга»: «Се бо Аскольд іде / з варягами своїми до нас. / І сей Аскольд — то ворог наш. / Се мовить нам, що йде захищати нас і бреше, бо такий же ворог, як грек. / І се Аскольд є ворог озброєний, щоб охороняти еланських купців, що ходили до Дніпра-ріка...»⁴⁵. Ця оцінка Аскольда суголосна з концепцією О. Пріцака принаймні в плані військового обслуговування княжою дружиною торгового шляху «з варяг у греки». Якщо, наприклад, припустити автентичність тексту «Книги», то виглядає на те, що він є ностальгічною реакцією колишньої язичницької духовної верстви на запровадження християнства та варязьке князювання на «землі руській», так само як «Історія Русів» була виразом ностальгії української шляхти за втраченою Гетьманщиною та Січчю.

Віддаючи належне концепції Пріцака стосовно походження назви «Русь», очевидно не варто беззастережно відкидати й згадку про росоманів Йордана та «народ *hros*» (рос) у Псевдо-Захарії і відомість про те, що розселялися роси-росомани в районі Північного Причорномор'я у IV—VI ст. Адже саме в Північному Причорномор'ї та Криму «...зафіксовано велику кількість топонімів із коренем *рос*. По нижньому Дніпру на східному березі Керчінської протоки, в Південно-Західному Криму античні та ранньовізантійські автори покликаються на масу назв із цим коренем»⁴⁶.

Застановимося на тому, в якій спосіб відбувається початкове формування «руського етносу». Згідно з Нестором, княжіння Олега знаменне підкоренням і обкладанням даниною сусідніх племен, які становили самодостатні, проте близькі за язичницькими віруваннями слов'янські етноси. Так, Олег у 883 році завойовує деревлян, у 884 — сіверян, у 885 — радимичів⁴⁷, які для Олега тепер «русь»: «И б ша у него слов'ни и варязи и прочии, прозвашася русью». Таким чином у IX ст. Русь як варязьке державне утворення володіла сукупністю

⁴⁵ Велесова книга. Волховник. — Вінниця: Континент-Прим. — Дошка 29/2. — С. 267 — 268.

⁴⁶ Народ «рос» по соседству с амазонками и в борьбе с Германарихом // Електронний ресурс: http://www.e-reading-lib.com/chapter.php/13162/108/Galkina_-_Tatiny_Russkogo_kaganata.html

⁴⁷ Ізборник // Електронний ресурс: <http://litopys.org.ua/pvllavr/pvllavr01.htm>

племен, хоча територія володінь не усвідомлювалася кожним з племен як «*руська земля*», відповідно й кожне плем'я не усвідомлювало себе «*руськими людьми*», бо мало своє окреме самодостатнє буття, проте змушене було платити данину завойовникові.

Отже, в X ст. існує політична організація «Руський каганат», із завойованими, але самобутніми етносами. Цей етап формування майбутнього руського етносу характерний для першої половини X ст. У 930 р. Київ як *центр контролю* над шляхом «варяг у греки» завойовує Ігор з династії волзько-руських каганів.

З другої половини X ст. київський князь-варяг Святослав робить наступний крок до творення «руської народності», що був спрямований на реформу влади. Суть її полягала в переході від *володіння народами* до *правління територіями*: він ставить князувати своїх синів у Києві, Овручі, Новгороді. У цьому ж напрямі продовжує реформу Володимир, який ділить країну на волості, на чолі яких ставить довірених осіб. У такий спосіб прагне витворити територіальну *цілість держави*, позаяк кожен з субетносів продовжує жити своїм общинним буттям за власним звичаєвим правом. Проте, зазначає М. Грушевський, попри варязьку організацію київської держави, «Київ не став ні варязькою колонією, як французька Нормандія або норманські князівства Італії, ні новгородською провінцією. Варязький елемент дуже багато зробив для будови київської держави — її сили поширення, підбою, панування, але держава стала київською, бо зачернені варязькими дружинами рамці київського поширення були заповнені місцевим елементом»⁴⁸.

Усе ж для того, щоб зі сукупності племен-етносів постала єдина «*руська народність*», потрібний був не лише військово-політичний центр з князя, бояр і дружини, але головно — єдиний духовний об'єднавчий центр. Адже, для кожного з субетносів духовним центром лишалося язичництво. Тому Володимир робить спробу зробити язичництво державною релігією і навіть створює пантеон з язичницьких богів, проте зрештою переорієнтовується на християнство за Візантійським обрядом, очевидно, з огляду на політично сильну Візантію та швидке просування християнства по Європі. Так, у IX ст. воно поширюється на такі центральноєвропейські країни, як Сербія, Болгарія, Чехія, Польща. По-суті лишався не християнізованим схід Європи. Після зруйнування Київського пантеону та хрещення князя, бояр і дружинників «Володимир посла по всьому граду, глаголя: «Аще не обрящется кто завтра на реце, богат ли, ли убог, или нищ, ли ра-

⁴⁸ Грушевський М. С. Історія української літератури: в 6 т. 9 кн. Т. 1. — К.: Либідь, 1993. — 391 с. — С. 100.

ботник, противен мне да будеть»⁴⁹. Отже, «Ті хто не бажав, не могли сховатися і повинні були або хреститися неволею, або рятуватися втечею, або підлягти страті»⁵⁰. Процес хрещення розтягнувся в часі на кілька століть. «Охоче хрестилися тільки князі, бояри, дружинники, купці — соціальна верхівка, зусиллями якої впроваджувалося християнське віровчення»⁵¹.

Зусиллями Володимира в X–XI ст. сформувався у плані інтеграції слов'янських племен державний політичний організм, функції якого виконувала надплеменна князівсько-боярська та дружинна верхівка, а об'єднуючим духовно-культурним центром у містах стала християнська віра. Проте у «...сільській місцевості, де нова релігія поширювалася слабко, інтеграційні процеси поширювалися вкрай повільно, а племінний консерватизм зберігався протягом століть»⁵², — зазначають дослідники.

Щодо руської ідентичності слід зазначити, що з XI ст. перестала існувати Русь як «чужоземна правляча верства», що жила за рахунок данини, зібраної з підвладної території, натомість постає могутня Русько-Київська держава (каганат). Термін Русь як назва держави в XI–XII ст. переходить і на територію під володінням Києва як землю з населенням, де всі племена тепер офіційно *іменуються* одною назвою — русичі, але, хіба за винятком полян, не усвідомлюють себе русичами.

Для стабілізації системи політичного правління Ярослав Мудрий розділив князювання між синами, що однак не прискорило формування руської самосвідомості населення. Цьому сприяло і нівелювання ролі великого князя у Руській землі. Отож зусилля Володимира і Ярослава, що були спрямовані на централізацію території, не призвели до *центрованості буття спільноти*, інакше кажучи, ще не сформувались соціально-культурні й політичні умови для визрівання руської ідентичності.

Держава існувала, на думку російського дослідника В. Т. Пашуто, у формі політичної конфедерації чотирнадцяти земель («племен»)»⁵³. З середини XII ст. можна говорити, зазначають дослідники, «...про існування у складі колишньої

⁴⁹ Повесть временных лет. — М.; Л., 1950. — Ч. 1. — С. 80 // Цит. за: Запrowадження християнства на Русі. Історичні нариси — К.: Наукова думка, 1988. — 256 с. — С. 73.

⁵⁰ Голубинский Е. Е. История русской церкви. — М., 1880. Цит. за: Запrowадження християнства на Русі. Історичні нариси. — С. 73.

⁵¹ Запrowадження християнства на Русі. Історичні нариси. — С. 82.

⁵² Головка О. Б. Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя. — К.: ВД «Стилос», 2006. — 574 с. — С. 124.

⁵³ Див.: Пашуто В. Т. Черты политического строя Древней Руси // Новосельцев А. П., Пашуто В. Т., Черепнин Л. В., Шушарин В. П., Щапов Я. Н. Древнерусское государство и его международное значение. — М., 1965. — С. 11–76.

Русі великої кількості державних організмів (земель-князівств — *М. С.*), які мали чіткі ознаки суверенності»⁵⁴.

Отже, тодішнє руське суспільство було децентрованим у двох площинах. Перша — соціально-культурна, виражена, з одного боку, різномовністю, в якій освіченій верхівці, що послуговувалася літературно-писемною мовою на болгаро-македонській основі, протистояла мова як сукупність етноплемінних діалектів. Якщо верхівка була виразником офіційної ідеологізованої культури з орієнтацією на християнство, то основна маса переважно сільського люду виражала побутові традиції, звичаї, фольклор, що було виявом язичницького світосприйняття. Язичники продовжували славити прадідівську «*праву*», тобто світ із його законами даними Світовитом — Божистим духовним Світлом і в цьому вбачали своє православ'є. Християни — славили свого Бога, який, окрім Закону, за словами митрополита Іларіона, дарував світові Благодать — це були православні Візантійського обряду.

Друга площина — політична — виражена сепаратистськими тенденціями удільних князів, що проявила себе в міжусобних чварах і сутичках і конкуренції, боротьбі за київській стіл. Об'єднувала окремі князівства цієї держави хіба лише *назва* «Русь», у вжиток ввійшли такі теоретичні ідентифікаційні конструкти як «*руська земля*» і «*руські люди*», поступово укорінюється найпотужніший об'єднавчий і ідентифікаційний фактор — християнське віровчення. До важливих чинників, що лягли в основу єднання етносів і стимулювали формування цілості буття майбутньої руської народності, стали територія, близькість етноплемінних мовних діалектів, особливості сприймання і ставлення до дійсності, виражені в схожих звичаях, еталолах поведінки, спілкування, господарювання, нормах співжиття, світосприйняття на основі симбіозу язичництва та християнства.

Skrynnyk Mykhailo, ScD in Philosophy, Professor at the Department of Philosophy of the National Forestry Engineering Institute (Lviv)

The Roots of the Ukrainian Identity in the Dimension of Centring the Ethnical Existence (VII-XII centuries)

The issues of integrity and the centring of existence of the Slavic community and the identity of the Kyiv earth during the VIII–XII centuries are under analysis. The principle of a centring is the methodological basis of the analysis. It points out that any structurally formed society manifests itself through the wholeness of its own existence. Every being is centered if it is a holistic one everywhere in every its manifestation and claims its own

⁵⁴ *Головко О. Б.* Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя. — С. 126.

integrity. The existence of Absolute idea of Hegel's philosophy, or God in Spinoza's philosophy might be some examples.

The author proves that the term «Slavic self-consciousness» in the sense of «identity» is not applicable to the time of formation of «Russian identity». It is a construct of the late XVIIIth century, which arised with the emergence of the concept of Pan-Slavism. In contrast to the common name, which is «Slavs», each particular tribe was self-sufficient, and thus centered by its own unique being.

In the regarded historical period the tribes recognized their tribal unity, solidarity, ethnic and political identity, but were not aware of the understanding of the abstract Russian affiliation introduced by the Vikings. The principalities were united only by the name of «Rus» and by such theoretical constructs of identity as «Russian Land» and «Russian people». At the same time a powerful unifying factor — Christian Faith began to take root, especially in urban areas. But the existence of the community in this period remained de-centrated in two dimensions: the social-cultural, and the political one. Social-cultural de-centration was expressed by the multilinguality: the educated elite used the literary and written language on the Bulgarian-Macedonian basis and focused on Christianity. The set of tribal dialects and pagan beliefs opposed the princes' and boyars' top. The political plane of de-centration of the community is its internecine strife and clashes of the feudal princes, competition, the fight for the the throne.

Key words: Slavic identity, Rus, Russian identity, centring of the existence, territory, social structure, ethnos, tribal consciousness.

References

1. Baran V. D. *Davni slov»yany* [Ancient Slavs]. — Kyiv: Vydavnychyy dim «Al'ternatyvy», 1998. — 336 p. [In Ukrainian]
2. Eliade, Mircea. *Das Helige und das Profane* [Ukrainian edition: Eliade M. Svyashchenne i myrs'ke (in: Mefistofel' i androhin). — Kyiv: Osnovy, 2001. — P. 7–116.
3. Golubinskij E. E. *Istorija russkoj cerkvi*. [History of Rus' Church] — Moscow, 1880 [In Russian] (Cited by Zaprovdzhennya khrystyyanstva na Rusi. Istorychni narysy [The introduction of Christianity in Rus. Historical Sketches]. — Kyiv: Naukova dumka, 1988. — 256 p.)
4. Holovko O. B. *Korona Danyla Halyts'koho: Volyn' i Halychyna v derzhavno-politychnomu rozvytku Tsentral'no-Skhidnoyi Yevropy rann'oho ta klasychnoho seredn'vichchya*. [The crown of Danylo Halyts'kyi: Volyn and Galychyna in state-political development of Central and Eastern Europe at early and classical Middle Ages]. — Kyiv: VD»Stylos», 2006. — 574 p. [In Ukrainian]
5. Hrushevsky M. S. *Istoriya ukrayins'koyi literatury: v 6 t. 9 kn.* [The History of Ukrainian Literature in 6 vol.] Vol.1. — Kyiv: Lybid', 1993. — 391 p. [In Ukrainian]
6. Hrushevsky M. S. *Narys istoriyi Kyyivs'koyi zemli vid smerti Yaroslava do kintsya KhIV storichchya*. [Éssay on the history of the Kyiv's land from the death of Yaroslav to the end of the fourteenth century] — Kyiv: Naukova dumka, 1991. — 560 p. [In Ukrainian]

7. Il'inskaja V. A., Terenozhkin A. I. *Skifija VII — IV vv. do n. je.* [Scythia VII — IV centuries. BC]. — Kyiv: Naukova dumka, 1983. — 380 p. [In Russian]
8. *Istoriya Rusiv* / Per. I. Dracha. [History of Ruses (transl. by I. Drach)]. — Kyiv: Radyans'kyy Pys'mennyk, 1991. — 318 p. [In Ukrainian]
9. *Istoriya Ukrayiny napysana u V st. do nashoyi ery Herodotom* / per. Spas'ko S.K. [The history of Ukraine written in the V century. BC by Herodotus. (Transl. by Spas'ko S.K)]. — Kyiv, 2012. — 144 p. [In Ukrainian]
10. *Knyazi Ukrayiny-Rusi*. Elektronnyy katalog .Ukladeno na osnovi «Istoriyi Ukrayiny-Rusi» M. Arkasa ta «Litopysu Rus'koho» / Uporyadn. Ya. Mel'nychuk, B. Karabin. [Princes of Ukraine-Rus (e-catalog compiled on the basis of «History of Ukraine-of Rus» by M. Arkas and «Annals of Rus' Ed. by Ya. Mel'nychuk, B. Karabin)] — L'viv: Kray, 1993. Available at: 94.158.144.72/opac/index.php?url=/notices/index/IdNotice:1793/ (Accessed 30 July 2014). [In Ukrainian]
11. Komar O. V. *Sarmaty Porossya ta «pivdenna» hipoteza pokhodzhennya Rusi* [Sarmatians of Porossya and «southern» hypothesis of the origin of Rus] Available at: <http://archaeology.kiev.ua/pub/komar2.htm> (Accessed 30 July 2014). [In Ukrainian]
12. *Kostyumi Arabs'koho Shodu — VII—XVI st.* [Costumes of the Arab East — VII–XVI centuries] Available at: <http://swordmaster.org/2010/09/29/kostyumi-arabskogo-shodu-vii-xvi-st.html> (Accessed 30 July 2014). [In Ukrainian]
13. Lozko H. *Ridna vira* [Mother faith] *Dyvoslovo: Ukrayins'ka mova y literatura v navchal'nykh zakladakh*. — Vol. 5-6, 1996. — P. 25–28. [In Ukrainian]
14. Lychkovakh V. *Filosofiya etnokul'tury. Teoretychno-metodolohichni ta estetychni aspekty istoriyi ukrayins'koyi kul'tury*. [Philosophy of ethno-culture. Theoretical, methodological and aesthetic aspects of the history of Ukrainian culture]. — Kyiv: PARAPAN, 2011. — 196 p. [In Ukrainian]
15. Makarchuk S. *Pysemni dzherela z istoriyi Ukrayiny* [Written sources on the history of Ukraine]. — L'viv: Svit, 1999. — 352 p. [In Ukrainian]
16. *Narod «ros» po sosedstvu s amazonkami i v bor'be s Germanarihom* [People «Ros» in the vicinity of the Amazon and in the fight against Germanarich] Available at: http://www.e-reading-lib.com/chapter.php/13162/108/Galkina_-_Taiiny_Russkogo_kaganata.html (Accessed 30 July 2014). [In Russian]
17. Pashuto V. T. *Cherty politicheskogo stroja Drevnej Rusi* [Features of the political system of ancient Rus] in: Novosel'cev A.P., Pashuto V.T., Cherepnin L.V., Shusharin V.P., Shhapov Ja.N *Drevnerusskoe gosudarstvo i ego mezhdunarodnoe znachenie*. [Old Rus' state and its international significance] — Moscow, 1965. — P. 11–76.
18. *Pisni z Volyni* : zbirnyk. Uporyadkuv. tekstiv ta prym. O. F. Oshurkevycha. [Songs from Volyn: coll. ed. and commented by O. F. Oshurkevych] — Kyiv: Muzychna Ukrayina, 1970. — 336 p. [In Ukrainian]

19. *Pohod rusi na Car'grad (860)* [Rus'-Byzantine War in 806 AD] Available at: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> (Accessed 30 July 2014). [In Russian]
20. Polons'ka-Vasylenko N. *Istoriya Ukrayiny: V 2 t.* [History of Ukraine in 2 vol.] — Kyiv, 1993. Vol. 1. Available at: <http://www.uahistory.kiev.ua/polonska/pv0101.phtml> (Accessed 30 July 2014). [In Ukrainian]
21. *Povist' vremennykh lit* (za Lavrentiyivs'kym spyskom) [Tale of Bygone Years (Laurentian codex)] Available at: <http://litopys.org.ua/pvllavr/pvllavr01.htm> (Accessed 30 July 2014). [In Old Church Slavonic]
22. *Povest' vremennykh let.* [Tale of Bygone Years] — Moscow; Leningrad, 1950. — Part 1. [In Russian] (Cited by Zaprovdzhennya khrystyianstva na Rusi. Istorychni narysy [The introduction of Christianity in Rus. Historical Sketches] — Kyiv: Naukova dumka, 1988. — 256 p.)
23. Pritsak O. *Vidkil' yest' pishla Rus'skaya zemlya.* Lektsiya vid 24 zhovtnya 1975 roku [Whence the land Russkaya was appeared (Lecture on October 24, 1975)] Available at: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=2798402> (Accessed 30 July 2014). [In Ukrainian]
24. Sedov V. V. *Jetnogenez rannih slavjan.* Zaslushano v nojabre 2002 g. na zasedanii Prezidiuma RAN [Ethnogenesis of the early Slavs. (Speech in November 2002 at the meeting of the Presidium of the Russian Academy of Sciences)] *Vestnik Rossijskoj Akademii Nauk*, 2003, Vol. 73. No 7. — P. 594–605. [In Russian]
25. Syromjatnikova I. S. *Istorija pricheski* [History of hairstyles] — Moscow: Iskusstvo, 1989. — 234 p. [In Russian]
26. Taylor, Charles. *A secular age* [Ukrainian edition: Teylor Charl'z. Sekulyarna doba. Knyha persha. — Kyiv: DUKh I LITERA, 2013. — 664 p.]
27. Toporov V. N. *Ob iranskom jelemente v russkoj duhovnoj kul'ture* [On the Iranian element in the Russian spiritual culture] in: *Slavjanskij i balkanskij fol'klor. Rekonstrukcija drevnej slavjanskoj duhovnoj kul'tury. Istochniki i metody.* [Slavic and Balkan folklore. Reconstruction of ancient Slavic spiritual culture. Sources and Methods] — Moscow: Nauka, 1989. — P. 22–61. [In Russian]
28. Trubachev O. N. *Jetnogenez i kul'tura rannih slavjan.* [Ethnogenesis and culture of the ancient Slavs] Moscow, 2003. — p. 16. [In Russian] (Cited in: Tyshchenko K. *Movni kontakty: svidky formuvannya ukrajintiv* [Language Contact: Witnesses of formation of Ukrainians]. — Kyiv: Akvilon-Plyus, 2006. — 416 p.)
29. Tyshchenko K. *Movni kontakty: svidky formuvannya ukrajintiv* [Language Contact: Witnesses of formation of Ukrainians] — Kyiv, Akvilon-Plyus, 2006. — 416 p. [In Ukrainian]
30. *Velesova knyha — Volkhovnyk* [Veles Book. Volkhovnyk] transl., ed. and commented by H. Lozko. — Vinnytsya: KONTYNENT — PRYM, 2007. — 516 p. [In Ukrainian]
31. Voytovych L. *Hoty na terytoriyi Ukrayiny: rezul'taty doslidzhen' na pochatok XXI stolittya* [Goths in Ukraine: results of research at the beginning of the XXI century] (cited in: Zaliznyak L. L. *Pervisna istoriya Ukrayiny.* [Ancient history of Ukraine]. — Kyiv: Vyshcha shkola, 1999. — 263 p.) [In Ukrainian]

32. Yakovenko N. M. *Ukrayins'ka shlyakhta z kintsya XIV do seredyi XVII st. (Volyn' i Tsentral'na Ukrayina)*. [Ukrainian gentry from the late fourteenth to the mid-seventeenth century. (Volyn and Central Ukraine).]. — Kyiv: KRYTYKA, 2008. — 472 p. [In Ukrainian]
33. Zaliznyak L. *Pokhodzhennya ukrayins'koho narodu. Analiz kontseptsiy* [The origin of the Ukrainian people. Analysis of conceptions] Available at: <http://ukrhistoria.at.ua/publ/10-1-0-42> (Accessed 30 July 2014). [In Ukrainian]
34. Zaliznyak L. L. *Pervisna istoriya Ukrayiny*. [Ancient history of Ukraine]. — Kyiv: Vyshcha shkola, 1999. — 263 p. [In Ukrainian]
35. *Zaprovadzhennya khrystyianstva na Rusi. Istorychni narysy* [The introduction of Christianity in Rus. Historical Sketches]. — Kyiv: Naukova dumka, 1988. — 256 p.) [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 02.08.14